

KAPITOLA II.

PENÍZE.

VZNIK UŽÍVÁNÍ PENĚŽ A ZÁKLADNÍ FUNKCE JEJICH.

Nejobecněji platný výklad o vzniku peněz byl dosud tento:

Pro prvotní stupně obchodového hospodaření lidského jest charakteristickým zjevem t. zv. směna naturální (Naturaltausch), vzájemné vyměňování předmětů k bezprostřední spotřebě sloužících (potravin a pod.). Četné obtíže této naturální směny byly by překážkou všeho dokonalejšího vývoje, kdyby následkem přirozené naléhavosti nevyšinuly se v popředí jisté statky aspoň v určitém lokálním okruhu obecně potřebované, které výměnou přijme také ten, kdo jich pro své individuální potřeby bezprostředně užití nemíní, avšak ví, že si za ně každou chvíli opatří snadno, čeho mu bude potřeba. Zcela přirozeně stane se pak zvykem hodnotu směnnou ostatních statků odhadovati určitými množstvími tohoto jednoho statku, i když se nebude jednat o jich výměnu, a ten statek, který tedy takto sloužití bude zároveň za obecný prostředek výměny statků či jinak za obecnou míru hodnot směnných (allgemeines Wertmass) a za obecné měnidlo (Tauschmittel), bude prvotní formou peněz. Takové více méně lokální peníze, za jaké slouží různé předměty říše minerální (sůl, železo, olovo), rostlinné (datle, tabák, obilí, balíčky čaje), živočišné (kůže, velrybí kostice, dobytek a mnoho jiných), ustupují, když obchod se rozpíná přes území vždy širší, jiným statkům universálnější úloze lépe vyhovujícím, což v míře nejdokonalejší platí o stříbře a zlatě. Avšak i ještě za nynějších dob národové vzdělaní musí ve styku s divokými národy někdy k naturální směně sahati, jakož vidíme je v přítomné době namnoze činiti v Africe.

Avšak tento výklad o vzniku peněz nemá nároku na platnost všeobecnou. Naproti němu staví se od některých v novější době ten, že nikoliv jako měnidlo, nýbrž jako platidlo povstaly prvotně peníze, totiž jako prostředek k plnění jistých závazků, na př. pokut, tributů válečných a pod.

Vynikající způsobilost zlata a stříbra ke službám peněžním zakládá se na jistých jejich vlastnostech. Tyto jsou:

1. Dokonalá dělitelnost při úplné stejnorodosti látky (neexistují různé druhy či sorty ryzího zlata nebo stříbra);

2. obecně uznaná hodnota spotřební (ku šperkům, k ozdobě) a pak

3. poměrem k objemu značná a zároveň v průběhu času relativně velmi stálá hodnota směnná.

U žádného ze drahých kovů ostatních není všech uvedených vlastností měrou dostatečnou, ani u platiny, s níž pokus učiněn v letech čtyřicátých v Rusku.

Příčiny poměrné stálosti směnné hodnoty drahých kovů jsou tyto:

a) Drahé kovy jsou co do látky velmi trvanlivy, neboť nepodléhají účinkům atmosferickým (nerezaví) a v nejhustších případech upotřebení svého co do látky se udržují (zachovávají) až na částečné opotřebení (Abnützung) při jistých způsobech použití, jako při mincích, domácím náčiní atd., takže připouštějí tisícileté nashromáždění. Roční sklizeň obilí se do nové úrody z největší míry stráví, zlato každý rok vytěžené znamená přírůstek k dosažitelným zásobám po srážce jejich během roku nastalého opotřebení. Za velikého pak dosud nahromaděného množství i sebe větší přírůstek roční o sobě není s to, aby náhle vyvolal podstatné změny v jejich hodnotě směnné. V dějinách těžby obou řečených drahých kovů rozeznávají se čtyři periody:

1. Až do prvních dob římského císařství stojí v popředí rozličná místa přední a střední Asie, odkudž drahé kovy následkem obchodního spojení připlývají do Řecka a Itálie.

2. V době císařství římského klesá produkce asijská a s částí i odplývá drahý kov zase ze západu na východ; vůbec pak v nepokojných dobách, jež následovaly po pádu říše římské, vázlo těžení drahých kovů, až teprve na sklonku středověku Čechy, Uhry, některé části Německa (Sasko, Harz) se vyznamenávaly podstatnějším rozkvětem dolování na drahé kovy.

3. Důležité rozhraní tvoří však v té příčině objevení Ameriky, kdež nejprve bohatá ložiska jihoamerická (Potosí), později Mexiko (jež ze všech zemí dosud nejvíce stříbra světu dalo), své bohaté výtěžky poskytly, kdežto od konce 17. stol. brasílské, konečně v I. pol. 19. stol. ruské doly na zlato hojnější výtěžky dávaly.

4. Opětný pak veliký převrat nastal současným skoro objevením kalifornských a australských ložisek v pol. 19. stol. Těžba zlata

průběhem nejbližších 25 let následkem těchto objevů vyrovnala se co do množství celé produkci téhož kovu za předcházejícího půlčtvrtá století; od r. 1860 nabyla i výroba stříbra v Sev. Americe rozměrů před tím neušených (v 10 západ. státech a teritoriích, hlavně v Kalifornii a Nevadě). Nový tento vzrůst těžby stříbra byl provázen s počátku klesáním výtěžku zlata, leč poslední léta i zde nastal obrát následkem lepšího technického vykořisťování nalezišť dosavadních (Australie) a objevením nových (Afrika).

Největší zásluhu o přesná statistická zjištění těžby drahých kovů od konce středověku až hluboko do let 80. věku 19. má Soetbeer (Petermanns: „Geographische Mitteilungen“, Ergänzungsheft Nro. 51. 1879 a novější „Materialien zur Erläuterung und Beurteilung der wirtschaftlichen Edelmetallverhältnisse und der Währungsfrage“ 1886), před ním hlavně Angličané Jacob a Neumark, z Němců Helferich.

Sestavení až na dobu nejnovější provedeno m. j. v rakouských oficiálních publikacích členům ankety valutové r. 1892 předložených s názvem „Statistische Tabellen zur Währungsfrage“, k čemuž pak podán 1893 dodatek nadepsaný „Tabellen zur Währungsstatistik“ a později nová vydání.

Těžba zlata a stříbra od konce středověku vykazuje se dle řečených přehledů takto:

a) Zlato:

od r. 1493 do r. 1850 okrouhle	4,750.000 kg.
„ „ 1851 „ „ 1900 „	10,523.000 „

b) Stříbro:

od r. 1493 do r. 1850 okrouhle	149,800.000 kg.
„ „ 1851 „ „ 1900 „	126,000.000 „

Při mírném odhadu lze tedy říci, že za poslední půlstoletí dosáhla těžba zlata značně více než dvakrát většího množství než za 350 let předcházejících; těžba stříbra za půl století pak přes čtyři pětiny množství za předcházejících 350 let vytěženého, a ježto nynější roční světový výtěžek stříbra činí přes 5 mil. kg., bylo již množství od roku 1851 do r. 1905 vytěžené rovno celé těžbě za léta 1493—1850.

Z celkové výroby zlata za dobu 1493—1894 připadlo největší množství na Spojené Státy severoamerické, na Australii, k nimž radí se nejbliže starší sídla těžby jihoamerické: Nová Granada,

Brasílie, pak Rusko, v novější době zvláště jižní Afrika (Rakousko-Uhersko od konce 15. stol. až po tu chvíli jen okolo 1 milionu kg.).

Na celkové těžbě stříbra za touže dobu participuje jedině Mexiko asi $\frac{1}{8}$, pak následují země jihoamerické. Od let sedmdesátých 19. stol. však vyšínuly se výtěžky stříbra ve Spojených Státech severoamerických výše, než činí výtěžky celé jižní Ameriky dohromady.

Rakousko-Uhersko účastno jest na světové produkci obou drahých kovů v posledních letech nemnoho více než jedním procentem.

Průměrná roční těžba světová v době poslední obnášela:

v pětiletí	zlata	stříbra
1851—1855	197.515 kg.	886.115 kg.
1856—1860	206.508 „	904.990 „
1861—1865	185.123 „	1,111.151 „
1866—1870	191.000 „	1,339.085 „
1871—1875	170.675 „	1,969.425 „
1876—1880	170.000 „	2,500.000 „
1881—1885	149.137 „	2,861.709 „
1886—1890	165.930 „	3,680.066 „
1891—1895	245.392 „	4,917.520 „
1896—1900	409.124 „	5,514.954 „

b) Kromě upotřebením k účelům peněžním slouží drahé kovy celkem jen potřebám přepychovým, tedy zbytným. Ale právě cena takových statků, které slouží zbytným potřebám, vůbec méně kolísá nežli cena nezbytných, neboť při oněch poptávka snáze dá se přizpůsobiti nabídce nežli při těchto a ochotněji se jí přizpůsobuje.

c) Vysvětluje-li se z obou výše uvedených příčin a) a b) poměrná stálost směnné hodnoty drahých kovů v průběhu časovém, tedy zakládá se na velké transportabilitě jejich (t. j. veliké hodnotě v malém objemu) neméně značná stejnoměrnost její v téměř čase na různých tržistiích.

Ze všech uvedených důvodů se vysvětluje, že se dostavovaly změny ve směnné hodnotě drahých kovů jen průběhem dlouhých období. Pokud však změny takové přece nastávají, neobjevují se u obou drahých kovů zároveň a stejnoměrně. Máf každý své zvlášt ní podmínky a každý o sobě podléhá zákonu o poptávce a nabídce.

I. Zásobu k lidským účelům pohotovou každého z obou kovů tvoří množství dosavadní v podobě peněz nebo přepychových výrobků průmyslových nahromaděné, pak každoroční přírůstek výroby, jehož jedna část ovšem se stráví náhradou opotřebení dosavadní zásoby. V příčině přirostků ročních jeví se pak značné různosti.

Od pol. 19. věku, kdež účinky objevení mohutných ložisek kalifornských a australských stávají se patrnými, jeví se poměry produkce následovně: Maximum ročních výtěžků zlata nejbližších 40 let spadá do pětiletí 1856 až 1860, odtud ubývá jich patrně, takže v pětiletí 1871–1875 a 1876–1880 jeví se naproti pětiletí 1851–1855 a 1856–1860 úbytek asi o $\frac{1}{6}$; na nejnižší míru klesá průměrná roční produkce v pětiletí 1881–1885, odtud počíná se pozvėdati a převyšuje v pětiletí 1895–1900 přese všechno opačné prorokování skoro o 100 proc. čísla z let padesátých.

Ale co se týče stříbra, padá do pětiletí 1850–1855 minimum jeho výroby a odtud téměř nepřetržitě výtěžky její stoupají, takže naproti výtěžku let 1851–1855 jest průměrný roční výtěžek v pětiletí 1876 až 1880 asi trojnásobný a v letech 1887 až 1899 čtyřnásobný a pětinasobný; v pětiletí 1895–1900 již pětinasobný.

II. Poptávka po drahých kovech se děje:

a) Jednak k účelům mincovním, a ta bývá nejzávažnější. Mohouť změny v peněžní politice států, zejména států velikých a hospodářsky vyvinutých, způsobiti velmi citelné změny v poptávce a tudíž i ve směnné hodnotě obou kovů, o čemž dokladem jsou novější dějiny peněžní politiky evropských států (Francie, Německo a j., srovn. níže o měně dvojité). Státové tedy tím, že dávají přednost kovu jednomu nebo druhému k účelům mincovním, podstatně mohou míti vliv na směnnou hodnotu zlata nebo stříbra;

b) jednak k účelům průmyslu přepychového (zlatnického, ozdobnického atd.).

V obojí příčině jest poptávka podrobena změnám. Protože pak přeměna z průmyslových výrobků na peníze a naopak jest s malými obětmi spojena, tedy, pokud trvá svobodné ražení mincí, podléhá vždy cena drahého kovu v obojí podobě (mince, šperky, nářadí atd.) současně a stejně změnám, avšak může změnití a měnívá se poptávka po jednom drahém kovu v té či oné podobě, aniž současně vůbec nebo měrou třeba stejnou po druhém se

změní. Z toho jde, že vzájemný poměr (relace) směnných hodnot obou těchto kovů není stálý. Ve starověku byl poměr ten za různých dob a na různých místech rozdílný, avšak nikdy méně než 1 : 10 (t. j. jednotka váhy zlata = 10 jednotkám váhy stříbra), nikdy více než 1 : 13¹/₂. V době Karolingů 1 : 12. Po všelijakých změnách jest na konci středověku opět 1 : 12, od konce středověku stávají se znatelnými účinky velkých amerických výtěžků stříbra ve změně relace ve prospěch zlata, takže okolo r. 1800 obnáší relace 1 : 15¹/₂ a do r. 1850 asi 1 : 15³/₄ se vyvine. Po roce 1850 mocně zvýšená produkce zlata celkem málo relací zařásla; pošinulať se tato pouze na 1 : 15²/₅ až na 1 : 15¹/₅. Příčinou toho (ne-li výhradní, aspoň podstatnou) byly poměry peněžní v Evropě, kdež následkem t. zv. dvojité měny platné v některých státech zlato se přejímalo a stříbro uvolňovalo (srovn. níže o dvojité či alternativní měně), později v prvých letech šedesátých zvláště veliká potřeba stříbra do Indie za bavlnu (jejíž dovoz americký severoamerickou válkou občanskou byl obmezen), takže odtokem stříbra na východ uvolnilo se v Evropě místo pro zlato.

Od r. 1871 však způsobeno značné, dosud nikdy nebývalé posínutí relace ve prospěch zlata, jednak rozmnoženou těžbou stříbra, jednak zmenšenou jeho potřebou k účelům monetárním v některých evropských státech. Sem náleží zejména přechod od stříbrné měny ku zlaté v Německu a Skandinávii, obmezení a pak zastavení (1878) ražby stříbrných peněz ve Francii a ostatních státech latinské unie, zastavení ražení stříbrných zlatníků na účet soukromý v Rakousku (1879). Následkem všeho toho byl v průměrech ročních poměr hodnoty obou kovů tento:

R. 1883 relace 1:18'62	R. 1888 relace 1:22'07
„ 1884 „ 1:18'58	„ 1889 „ 1:20'07
„ 1885 „ 1:19'45	„ 1890 „ 1:19'77
„ 1886 „ 1:20'79	„ 1891 „ 1:20'93
„ 1887 „ 1:21'03	„ 1892 „ 1:23'63

V roce 1902 byl záznam stříbra v Londýně až 21¹¹/₁₆ peněz, což dá poměr 1:42, celkem pak nepošinul se během posledních desíti let pod 1:30.

Služby čili funkce peněz.

Teprve máme-li na zřeteli peníze z drahého kovu, lze nejjasněji rozeznati služby peněz a dle toho pojem peněz vyměřiti, neboť

teprve při penězích z drahého kovu všechny úkony peněz k náležitě platnosti přijdou. Penězi nazýváme onen statek hospodářský, který obecně slouží za míru směnných hodnot (allgemeines Wertmass), měnidlo (allgemeines Tauschmittel), platidlo (Zahlungsmittel) a uchovatele směnných hodnot (Wertbewahrungsmittel).

1. Peníze jako obecná míra směnných hodnot. Všeobecným prostředkem ku měření směnných hodnot stávají se drahé kovy, jakmile určitými kvanty jejich počíná se měřiti (odhadovati) a vyjadřovati směnná hodnota všech statků ostatních. K tomu cíli běrou se za základ jisté jednotky váhy drahých kovů s přiměřenými jednotkami zlomkovými, takže pomocí jich každý stav a každou změnu ve směnné hodnotě všech ostatních statků číselně lze zcela jasně naznačovati. Tyto jednotky a jich díly nejsou totožny ve všech státech, takže při všeobecném užívání drahých kovů za prostředek ku měření (míru) hodnot máme v různých státech různá měřítka, zračící se v příslušných mincovních soustavách.

Tak jako lze délku jen délkou, plochu jen plochou měřiti, tak lze měřiti hodnotu jen hodnotou. Předmět, jehož hodnotu máme měřiti, musí sám míti hodnotu směnnou, nemůže to tedy býti věc o sobě takorůzka bezcenná, na př. nepatrný kus papíru sám o sobě. I při tak zvaných penězích papírových není papír o sobě měrou hodnoty statků jiných, než jen jako nositel pohledávky na určitou hodnotu kovovou, nebo jako nositel liberace — sprostění od placení takové kovové hodnoty (srovn. níže o bankovce a státovce).

2. Peníze jako obecné měnidlo. Užíváním peněz jako obecného měnidla stoupají sice namísto prvotní jedné naturální výměny (permutatio) vždy dva akty výměnné (dvojití emptio a venditio), t. j. za peníze prodám to, čeho nepotřebuji, a koupím zase za peníze stržené to, čeho bezprostředně potřebuji (hmotný statek nebo službu). Přes to jest hospodářská výhodnost této okliky zřejma, jak již římský právník Paulus případně charakterisoval (l. 1. D. 18. l.). Odpadajíť všechny nezměrné nesnáze se směny naturálními spojené. Bez peněz ani dělba práce by se nevyvinula přes jisté nepatrné počátky.

3. Peníze jako obecné platidlo. Mluvíce o službě peněz jako obecného platidla, máme na zřeteli:

a) Skupinu rozmanitých převodů statků na jiné osoby, aniž při

tom běží o nějakou směnu, tedy převody, jimiž se způsobují skutečné změny ve jmění osob, tudíž přírosty na jedné, úbytky na druhé straně.

Příčiny takových převodů mohou být: Povinnost ku náhradě škody nebo ku pokutě; povinnost k dávkám *ex causa publica* (daně); jakož i četné případy, kde mezi dvěma stranami za příčinou určitých skutečností jisté věcné vyrovnání jest nutné, na př. při povinnostech k alimentaci nebo ke konání toho, co pro případ nedodržení smlouvy ustanoveno (konvencionální pokuta atd.).

b) Druhá skupina převodů sem spadajících opírá se o povinnost peněžního plnění, jež jest podmíněna nějakým vzájemným plněním strany druhé; buď tu tedy existuje jistá směna, při které však nenásleduje na plnění jedné strany ihned plnění se strany druhé, nýbrž ono odkládá se na budoucnost, takže vzejde pohledávka (prodej na úvěr), nebo jiného druhu úvěrní poměr obligační (na př. zápůjčka). Konečné plnění peněžní (splacení pohledávky), placení (*solutio*) ve smyslu právním, vyznačuje tu zvláštní výkon peněz, který se nestírá ani v těch případech, kde jako při koupi na úvěr jest tu zároveň směna a peníze tedy zároveň měnidlem. Dotčená funkce platidla stává se prakticky velmi závažnou, jakmile jde o právní úpravu užívání peněz, t. j. stanovení t. zv. zákonného platidla.

4. Peníze jako obecný uchovatel hodnot. Trvalost substance a poměrná stálost hodnoty drahých kovů jest příčinou, že se jich obecně užívá, chce-li se jisté množství hodnot co možná bez nebezpečství škodlivých změn přes jistou dobu zachovati. I může se to státi podstatně dvojm. způsobem:

a) Že peníze zůstanou ve vlastnictví osoby zamýšlející ony hodnoty uchovati a to jako t. zv. mrtvý kapitál v podobě pokladů (*thesaurace*, rozsáhlá dosud obzvláště v Orientě);

b) že jednotlivec, jemuž záleží na uchování, ale zároveň na prospěšnějším využitkování jistých směnných hodnot (jako kapitálu těžebního), kterých sám vlastní činností výrobní zužitkovati nemůže, přenechává je do vlastnictví a k použití jiné osobě v podobě peněz, pojistiv si navrácení *in genere*. Mluví se pak o penězích jako kapitálu zápůjčným (*Leihkapital*).

Poznámka: Knies ve svém klassickém díle „*Geld und Credit*“ rozeznává ještě pátou funkci peněz, totiž jako obecný prostředek

ku místnímu přenášení hodnot. Takovýmto prostředkem jsou peníze ze drahých kovů zajisté, poněvadž pro svou velkou transportabilitu (v malém objemu velká hodnota) jsou nejpohodlnějším prostředkem pro všechny případy, kde běží o přenesení aequivalentu hodnoty jakýchkoli statků (i nemovitých) na místa jiná, na př. při vystěhování, výpravách, vyrovnáních mezinárodních platebních závazků atd., při čemž dokonce přenesení faktické v době nynější namnoze ani provésti se nemusí. Právem však Nasse (Schönberg's Handbuch str. 217) vynechává v definici peněz tuto posléz uvedenou funkci, máje za to, že dostačí definovati peníze jako obecnou míru hodnot. Ještě dále jde Menger v definici své (Handwörterbuch od Conrada, Elstera a j.), snaže se vyloučiti i samu funkci míry hodnot z definice o penězích.

Organisace užívání peněz.

Aby užívání drahých kovů pro služby peněžní stalo se jak možno nejúčinnějším a nejvhodnějším, jest potřeba ve dvojím směru jisté regulace, která toliko státem samým zabezpečiti se dá, totiž:

A. Vyhověti požadavkům dokonalé techniky mincovní.

B. Ustanovením měny odstranění všechny možné pochybnosti a spory o tom, co v konkrétních případech života soukromo- i veřejnohospodářského za peníze sluší považovati.

A. Mincovníctví.

Prvotné užívání drahých kovů jako peněz záleželo v tom, že v každém konkrétním případě množství ku platu potřebné se vážilo, čehož památka se zachovala i v právních formách (římská mancipatio). Vyšší stupně hospodářského vývoje nemohly by při takovém obtížném způsobu obstáti, kdyby užívání drahých kovů jako měnidla a platidla vhodným způsobem se neusnadnilo. Usnadnění záleží v tom, že se přivádí drahý kov do cirkulace v určitých kusech stejné váhy a ryzosti pro zručné užívání přiměřeně upravených (okrouhlé desky), takže každý jednotlivec, ve směrech těch drahého kovu užívající, zbavuje se nutnosti, aby sám teprve pracně zkoumal váhu a ryzost. Relativně nejbezpečnější jest pak tento způsob užívání drahých kovů pro služby peněžní jen tehdy, když si stát vyhradí právo drahé kovy pro peněžní funkce sám upravovati, t. j. mince raziti. Jsouc výhradním právem státu učiněno, nazývá se právo raziti mince regalem mincovním (Münz-

regal). Druhy vykonávání práva toho vládcové úplatně přenechávali soukromníkům, kterýžto zhoubný nešvar nyní všeobecně opuštěn, a to tím spíše, protože soukromý průmysl nemá v této příčině žádné převahy nad vlastní výrobou státu, kdežto právě v oněch dobách právo řečené bývalo jednostranně zjišně vykořisťováno. Pouze ražení nižších sort mince drobné (z kovu nedraheho) objednává se i nyní u soukromých továren (v Rakousku niklové drobné při nové úpravě měny).

Kus drahého kovu pro službu peněžní zvláště upravený (sformovaný, „ražený“) a co do váhy i ryzosti přiměřenými známkami pověřený zve se mincí nebo penízem (Münze, Geldstück). Za základ všeho ražení bere se jistá zákonem stanovená základní váha (gesetzliches Grundgewicht), totiž buď jistá jednotka váhy obecného systému vah ve státě zavedeného (na př. kilogram, kde zavedena jest metrická váha) nebo zvláštní jednotka váhy jen pro mincovnictví zavedená (dosud v Anglii, dříve i jinde různé „hřivny“). Prve řečený způsob jest nyní aspoň pravidelným, posléz řečený platil dříve obecně (v Rakousku před rokem 1857 byla mincovní váhou hřivna vídeňská, jež byla rovna kolínské a činila 233·8 gr. — Stará česká hřivna byla o něco menší, t. j. 221 gr.). Aby se zamezilo rychlé opotřebení (Abnützung), přiměšuje se ke drahému kovu přísada kovu nedraheho, což zve se směšováním či legováním a nyní nejhustěji 900 : 100 se provádí (výjimky na př. anglické zlaté mince $916\frac{2}{3} : 83\frac{1}{3}$, totiž poměr 11 : 1; rakouské c. k. dukáty $986\frac{1}{3} : 13\frac{8}{9}$, totiž poměr 71 : 1). Poměr 9 : 1 až 11 : 1 sluší dle zkušenosti pro t. zv. mince kuraní považovati za nejvhodnější, t. j. za takový, který zabraňuje značnému opotřebení a přece zpracování (ražení) nečiní ještě příliš nesnadným.

Číslem (Münzfuss) v nejširším slova smyslu rozumí se souhrn číselných ustanovení obsažených v nějakém zákoně mincovním, kterými se předpisuje váha a obsah těch mincí, jež dle zákona toho mají se raziti (srovn. v zákoně o korunové měně rak. člán. III., IV., VII., XI., XII. a XVII.). V užším a specifickém smyslu znamená slovo „číslo mincovní“, kolik na základní váhu mincovní připadá základních mincovních jednotek příslušné soustavy mincovní.

Poměr, v jakém kov drahý s nedrahým v minci jest smíšen, zve se zrno (Korn), váha ryzího drahého kovu v minci

sluje čistost nebo čistá váha (Nettogewicht) a zákonná váha celé mince stříž nebo váha hrubá (Rohgewicht), tedy na př. z jedné celní libry ($\frac{1}{2}$ kg.) ryzího stříbra razilo se t. zv. rakouské měny u nás 45 zl. („číslo“), zrno jest 9:1, čistá váha $\frac{1}{45}$ celní libry (11·111 gr.), hrubá váha $\frac{1}{45} + \frac{1}{405}$ celní libry (= 12·345 gr.). Při nové měně korunové razí se z 1 kg. zlata mincovního (již poměrem 900:100 s mědí smíšeného) 2952 korun v mincích po 20 a 10 korunách, takže na 1 kg. ryzího zlata připadá 3280 korun. Koruna značí tedy 0·304878 gramu ryzího zlata a nic jiného.

Ražení jest toliko pověřování se strany autority státní, že ta která mince chová v sobě jisté kvantum toho kterého kovu; ale není stát (vyjímaje jen t. zv. mince drobné) s to, aby ražením přidělil určitému množství drahého kovu libovolnou hodnotu, nebo věcem co do látky bezcenným hodnoty takové teprve dal. Mínění opačné, zajisté bludné, dalo podnět i záminku k častým zlehčováním mincí doby dřívější (v téže obvyklé stříži zmenšená čistá váha).

Avšak technické obtíže dosažení dokonalého zrna a bezvadné stříže byly by přílišné a náklad na ražení zvětšil by se velice, kdyby s požadavkem přesnosti co do hrubé a čisté váhy šlo se do krajností. Podobně není možno stále zachovávat nezměněnou váhu u mincí, které trvalým přechodem z ruky do ruky se otírají či opotřebují. Za podstatných výhod, kterých ražený drahý kov proti neraženému poskytuje, pokud jde o služby peněžní, nebude v obojí příčině malá odchylka míti váhy. I stanoví se tudíž zákonem:

1. Určité minimum, po které již při ražení dovolena jest odchylka pod zákonně předepsanou stříž a čistost nebo nad ni, t. j. t. zv. odchylka dovolená či remedium (tolerance, erlaubte Fehlergrenze). Příkl. při rakouských zlatkách ze stříbra odchylka dovolená od stříže jest 4‰ , od čistosti 3‰ ; u t. zv. osmizlatových dukátů 2‰ ; při nových mincích 20 korunových 1‰ od čistosti a 2‰ od hrubé váhy. Čím vyšší obnos mince, tím menší remedium se dopouští.

2. Určité minimum váhy pro mince cirkulující, do kterého se na opotřebení mince nehledí, dokud placení jimi má se díti se zákonnou platností (Passiergewicht, váha oběžná). Na př. u mince desetikorunové 3·37 gr. místo 3·3875 gr. Mince, jejíž hrubá nebo

čistá váha sahá pod dovolenou odchylku, nesmí se vydati; mince, která utrpěla opotřebením pod míru zákonem dopuštěnou, musí se vzít z oběhu k obnovenému ražení (Umprägung) nákladem státním. Obíhají-li vedle mincí dokonalých mince silně opotřebené nebo zlehčené (vydané od vlády ve stejné zevní podobě, ale se zmenšeným obsahem drahého kovu), pak reaguje proti tomu obchod poměrným zvýšením všech cen asi o tolik, co obnáší difference mezi úhrnnou cenou drahého kovu reprezentovanou všemi mincemi obíhajícími a úhrnnou cenou drahého kovu skutečnou obsaženou v nich vesměs (v dobrých i zlehčených). I neražený drahý kov participuje na tom zvýšení (stane se dražším) a tudíž vyplatí se spekulantům vybírat z oběhu dobré mince, roztařovat je a prodávat. Odtud pravidlo: Špatná mince vypuzuje dobrou (t. zv. zákon Greshamův).

Co se týče nákladu na ražení mincí, nese je stát sám při mincích, jež razí pro své potřeby. Pokud však mincovny jeho berou zakázky na ražení mincí od soukromých zákazníků, jest ve všech evropských státech (krom Anglie) zvykem požadovati za to jistou náhradu — ražebné (Schlagschatz), které však nemá přesahovati skutečné náklady ražebné a tedy sloužiti státu za zdroj výdělků (v Rakousku dříve u jednozlatových a dvouzlatových mincí stříbrných 1%; u zlatých mincí $\frac{1}{2}$ %; nyní při korunových mincích ze zlata dovoleno pro soukromníky ražení pouze dvacetikorunových a tu činí ražebné 6 K za 1 kg. ryzího zlata).

Odůvodnění lze ražebné nejen tím, že jest náhradou za služby mincovny, nýbrž též tím, že drahý kov nabude ražením pro služby peněžní větší způsobilosti, takže kovu přibude hodnoty spotřební (co do tvaru), kdežto směnná hodnota jeho proti hodnotě kovu neraženého vzroste o náklady ražebné. Konečně se uvádí i to, že si dávají raziti mince též cizinci pro účely mezinárodního obchodu, a kdyby náklad pro soukromníky se uhrzoval daněmi, platili by domácí poplatníci náklad ražebné za mince, jež z příčin spekulacních dali si raziti cizinci. Avšak při značně vyvinutém obchodu mezinárodním stává se obava podobného využitkování mincoven při bezplatném ražení pro soukromníky věcí podřízenou; razí se i pro ně vesměs bezplatně; ostatně tu zpravidla poskytuje ochrany okolnost, že se v mincovně drahý kov obyčejně nakupí a zákazníci pak ztrácejí úroky za čas, co

jejich drahý kov leží v mincovně, než naň dojde. To platí na př. o Anglii, jež nepožaduje ražebného, ale skoro jediný soukromník, jenž zde mince razí, jest „Banka Anglická“. Ostatní nosí drahý kov k této bance, jež za ustanovenou provisi ihned jej vyměňuje za své bankovky, zas ihned za mince směnitelné.

Čím jest ražebné větší, tím více stěžuje doplnění zásoby mincovní v zemi, když se objeví větší potřeba peněz. Nikdy však nesmí ražebné sloužiti k tomu, jak se druhdy stávalo, aby bylo zámkou ke ztenčování obsahu drahokovu.

Co posud uvedeno, platí však toliko o t. zv. mincích kurantních či plnoobsažných (Courantmünzen), ale neplatí to o t. zv. drobných mincích (Scheidemünzen), o jejichž povaze platí toto: čím nižší jest obnos, na který zní jednotlivá mince, tím poměrně jest větší její náklad ražební. Proto nerazí se mince pro potřeby na menší platy a doplatky plně, nýbrž obdrží buď drahokovu méně, než mají representovati, nebo razí se z nedraheho, jehož běře se rovněž méně, než by bylo přiměřeno hodnotě, již má mince representovati. Vždy jest tedy charakteristickou vlastností drobných:

a) Obsah kovu menší, než by při ražení plném býti měl.

b) Zákonná fikce, dle které považují se — a pokud zákon v jistých případech ku přijímání jistých druhů mincí donucuje — i přijímati se musí, jakoby byly plnoobsažné. Donucení to nazývá se nuceným oběhem drobných (Scheidemünzzwangscours). Rozdíl mezi skutečným a representovaným obsahem jest ziskem státu, jenž nerazí drobných nikdy na účet soukromníků a v tom rozdílu má náhradu ražebních útrat. Proto v poměrech normálních nemá býti tato difference větší, nežli co skutečně obnášejí náklady ražební. Jinak, kdyby na př. následkem značného disažia t. zv. papírových peněz, jejichž representanty stanou se pak drobné mince, hrozilo nebezpečí, že budou drobné mince roztavovány a vyváženy (t. zv. ažiotáže drobných). Z té příčiny byl odůvodněn velmi skrovný obsah drahého kovu (stříbra) v dřívějších dvaceti- a desetikrejcarových mincích drobných v Rakousku. (Na konci 18. stol. vymizely dokonce i drobné mince měděné z Rakouska následkem ohromného disažia papírových peněz.)

Ad b) Zákonná fikce při drobných dá se v platnosti zachovati jedině omezením celkové sumy drobných a to obmezením na

sumu potřebě vsutku přiměřenou; v moderních státech stanoví se zákonem pro všechny jednotlivé kategorie drobných určitý kontingent, který se smí raziti. Zákony o měně korunové ustanoven ten kontingent pro Rakousko-Uhersko na 200 mil. korun u korun stříbrných, na 60 mil. korun u drobných niklových a na 26 mil. korun u bronzových drobných.

Čím více malých platů, tím více jest drobných potřebí. Při zlaté měně *ceteris paribus* jest potřeba více drobných na vyšší obnosy znejících, protože nejnižší kurantní mince zní na obnos poměrně již vysoký, bylať by jinak pro malost nepohodlnou (na př. v Německu nejmenší a již pro svou malost nepohodlná mince kurantní 5 M ve zlatě; drobné stříbrné na obnosy 5, 2 a 1 M, pak 50 pf.). V rakouské korunové měně (soustavě) razí se stříbrné pětikoruny a koruny jako drobné. Razí se 40 kusů pětikorun a 200 kusů jednokorun z 1 kg. stříbra mincovního, t. j. obsahujícího na 835 částí stříbra 165 částí mědi. Tento příklad ukazuje, že základní jednotka soustavy mincovní, je-li malá, jako na př. koruna, nerazí se vůbec jako mince kurantní, nýbrž jako drobná. „Korunou“ jest pouze výše uvedená částka zlata, stříbrná mince korunová jest pouhý její representant.

Další garancí pro platnost zákonné fikce bude povinnost uložená státním pokladnám vyměňovati mince kurantní za drobné a naopak. Pakli tyto podmínky se zachovají, má zákonné ustanovení, dle kterého jednotlivec nemůže býti nucen, aby při platech více nežli jisté zákonem ustanovené maximum přijal, pouze povahu opatření chránícího obecnostvo před přílišným nepohodlím.

V mezinárodním obchodu nepřikládá se ostatně namnoze důležitosti oné zvláštní formě, jaké ražením drahému kovu se dostává; proto dostačí pro účely jeho i drahý kov neražený, jehož užívá se nejčastěji v podobě prutů nebo tyčí (Barren, bars, lingots), jejichž váha a ryzost od velikých firem obecné autority požívajících, jež do obchodu je přivádějí, příslušnými známkami na nich samých bývá ověřena.

B. Měna.

Slovem „měna“ (Währung) rozumíme především pojem právní. Znamenáť tak onen druh peněz, který v jednotlivém státě ve smyslu právním za peníze platí, pokud vůbec užívání peněz v poměrech hospodářských subjektů mezi sebou jest upraveno obecnými práv-

ními předpisy. V otázkách měny stýká se tedy dvojitý element: právní a hospodářský; neboť jednak vhodné ustanovení měny nemůže se státi leč pokaždé na základě uvážení konkrétních poměrů a potřeb hospodářských, jednak má ustanovení a trvání každé měny hluboké hospodářské účinky.

Hospodářské otázky, o které ustanovení právní se opírá, jsou především:

1. Ve kterých směrech (čili vzhledem ku kterým službám peněz) jest vůbec potřebno a možno, aby se užívání peněz právně upravilo?

2. Jak musí býti upraveno i co do volby drahého kovu i co do mincovní soustavy, aby panujícím hospodářským potřebám země a obyvatelstva nejlépe hovělo?

Ad 1. Potřeba řečená jeví se:

a) Hledíc na funkci peněz jako platidla. Kde běží o placení v technickém smyslu (srovn., co výše řečeno o platidle), buď ani ve velkém množství případů není možno, aby vůlí stran na před druh peněz se ustanovil, jenž by za platidlo sloužil, aneb aspoň se to vždy nestane. Tu pak, aby se zamezila nejistota a spory, nutně je potřebno, aby stát ustanovil, které druhy mincí mají v podobných případnostech býti platidlem a které zejména má i soudce za konečné platidlo pokládati při nesplněných závazcích, jež původně znějí na jiné předměty (třeba na mince cizí). Vzejde pak z toho výhoda, že není již třeba, aby v každém konkrétním případě strany o platidlo se dohadovaly, anoť dotud mlčky se předpokládá, že dluh vztahuje se na platidlo zákonem stanovené (subsidiární), dokud výslovné usnesení stran jinak nerozhodne.

Ustanovením měny stanoví se tedy pro všechny uvedené případy všeobecné platidlo zákonné (gesetzliches Zahlungsmittel, Kniesovo „eventuell zwangweises letztes Solutionsmittel“), jehož podáním dlužník závazku svého se sprostňuje a jehož přijetí věřitel platně zamítnouti nemůže.

b) Avšak obor měny není ještě vyčerpán službou její jako zákonného platidla či jinak: pojmy „měna“ a „zákonné platidlo“ nejsou totožny, jak často se udává (Roscher, Schäffle, Wagner, Hartmann a j.).

Již v uznání peněz jistého druhu (mincí) za zákonné platidlo jest zahrnuto uznání drahokovu, z něhož jsou raženy, za zá-

konné měřítko hodnot (gesetzliches Preismass), musí na př. před ustanovením povinnosti k náhradě škody předcházení odhad, podobně při rozdělení dědictví, při vyvlastnění atd., nad to jsou četné případy, kde nejde ani o nějakou bezprostřední povinnost platební (odhady výnosu nebo hodnoty nějakého statku, na př. pozemku pro účely úvěrní a p.); i tyto odhady dějí se a při všech úředních aktech musí se prováděti v penězích, které jsou měnou. Měna zahrnuje tudíž i funkci zákonné míry hodnot, mince měnové jsou zákonnými měřítky hodnot. (Francouzský název pro měnu „étalon“ vztahuje se vlastně k této funkci). K tomu přistupuje ještě v zájmu jednoty předpis, že musí nejen všechno hospodářství veřejné (předpisy daní a poplatků), nýbrž též účtování příslušné v penězích měnových se konati; rovněž pak i vedení účtů při všech t. zv. veřejně účtujících podnicích, jako jsou akciové společnosti a pod.

Za to v příčině peněz jako měnidla není důvodu pro zákonnou úpravu nuceného užívání; také by v ustanovení podobném byl zřejmý vnitřní odpor, jelikož je směna (koupě a prodej) něco povahou svou úplně dobrovolného; nikdo zajisté nemůže přinucen býti, aby výrobek svůj za určitý peněz dal, leč by donucen až na produkci samu se vztahovati mělo. Moc každého zákona jest tu nedostatečná. Ačkoli se tedy ustanovením jistého druhu peněz za měnu upravuje jen funkce jich jako zákonného platidla a zákonného měřítka hodnot a předmětů veřejného účtování, dotýká se však přece ustanovení toto aspoň nepřímou velmi závažně i služby téhož právě druhu peněz (týchž mincí) ve funkci měnidla. Neboť ty druhy peněz, které jsou měnou, budou předem a nejvíce se raziti, tak také předem v novověkých státech razí nové měnové peníze vždy stát na vlastní útraty a nejvíce bude se musiti fakticky jich jako měnidla a přenašeče hodnot užívati. Okolnost tato nemůže býti bez účinku, jedná-li se o volbu měny, neboť plyne z uvážení jejího patrně, že se při ustanovení měny k tomu musí přihlížeti, aby mince, které měnou býti mají, také pro funkce tyto byly nejzpůsobilejší i ve příčině materiálu, ze kterého se budou raziti (zda ze zlata či ze stříbra), i ve příčině velikosti, dělení atd. A tato stránka vystupuje do popředí, jde-li o hledišť národohospodářské. Otázka funkcí měny jest především otázkou právníkou; definice, která definuje měnu jako onen druh peněz, který

zaveden jest za platidlo zákonné atd., jest definicí právní. S hlediska národohospodářského v nynějších poměrech rozumívá se měnou nějakého státu ten drahý kov, který jest tam podkladem měny, a dále skutečnost, přenecháme-li regulaci hodnoty měnových mincí ryze vlivům trhovým (volná ražba) nebo vykoná-li v této příčině stát nějaký vliv (srovn. zastavení ražby stříbrných mincí r. 1879 v Rakousko-Uhersku a úkazy t. zv. měny dvojité neúplné).

Ale neplyne ovšem z vyvolení určitého druhu peněz za měnu již konsekvence, že by jiné mince raziti se nesměly nebo nemohly. Naopak bude zároveň trojí druh mincí v jednotlivé zemi možný, a to:

a) Mince kurantní, které jsou měnou;

b) mince kurantní, které nejsou měnou, nýbrž mincemi obchodními s měnicím se kursem, jako bývá na př. se zlatými mincemi v zemích s měnou stříbrnou. Razilyť se v Rakousku za panství stříbrné měny c. k. dukáty mincovní a pak 20 a 10 franky, však zároveň t. zv. levantinské tolary ze stříbra, jež se razí pro potřeby obchodu s východními zeměmi;

c) mince drobné, které na úkolech měny participují, poněvadž jsou representanty měnových mincí kurantních a musejí se v té vlastnosti do jistého obnosu bráti.

Ad 2. Pokud běží o otázku volby drahokovu měnového, poskytně na ni odpověď další výklad o způsobech měny. Pokud jde o volbu mincovního čísla pro peníze měnové, valně jest rozšířeno mínění, že ustanovení příliš vysoké základní jednotky mincovní podporuje zaokrouhlování cen na vyšší obnosy, tedy drahotu v oboru cen, což může platiti jen o cenách v malém. Odtud vysvětluje se obliba pro malé jednotky (marka, frank, koruna).

Právní platnost měny jako takové nesahá arci přes hranice státu; ježto však v každém státu mince, které jsou měnou, zároveň převážnou část obíhajících peněz tvoří, sahá faktický význam měny každého státu, zvláště však státu s čilým obchodem zahraničním, i přes hranice jeho; nad to volbou měny a poptávkou po tom onom drahém kovu s tím spojenou vždy rozhodně působí stát na tržní hodnotu drahých kovů (Německo po r. 1871 kupujíc zlato a uvádějíc na trh stříbro demonetisované).

V příčině stanovení měny jest tedy úkolem zákonodárce, aby vybral takovou, jež jeví se nejvhodnější pro poměry státu jeho.

To platí aspoň potud, pokud se zůstává při těchto otázkách na stanovisku národním; jinak má-li zároveň stanovisko světohospodářské se respektovati (srovn. níže o bimetalismu).

Způsobové měny.

1. Roztřídění povšechné.

Měna může býti:

a) jednoduchá č. jednokovná (einfache, monometallische Währung) a to zase:

α) zlatá;

β) stříbrná.

b) dvojitá č. dvojkovná (Doppelwährung, Bimetallismus), jsou-li kurantní mince z obou kovů za měnu prohlášeny na základě jistého zákonného poměru jejich hodnot. To roztržidění pokládáno do nedávna za dostatečné. Nicméně ukázaly zkušenosti posledních 30 let, že právě při měně t. zv. dvojitě může se vyvinouti typ dvojí, totiž:

α) dvojitá měna úplná;

β) dvojitá měna neúplná.

2. Měna dvojitá či bimetalismus.

A. *Typ dvojitě měny úplné.* Podstata bimetalistické soustavy měny záleží v tom, že kurantní mince z obojího kovu dražšího slouží za měnu; pro mince z obojího kovu platí volnost ražení; kde není soukromé úmluvy jiné a výslovné, sproštuje se dlužník závazku svého stejně platně jednou nebo druhou mincí.

Hlavní ekonomická nesnáž každého bimetalismu spočívá ve skutečnosti, že se směnná hodnota zlata a stříbra a tudíž jejich trhový poměr mění. Rovná-li se tedy v daném okamžiku váha stříbra v minci a) a zlata v minci b) hodnotě c), změní se ten poměr dříve či později a bude podléhat pořád změnám. Naproti tomu všecken bimetalism předpokládá bezpečnost v příčině vzájemného poměru hodnot mincí z obojího kovu. V dřívějších stoletích, kde ponechávány bývaly mince nejrůznější v oběhu podle sebe, býval občas jejich poměr zákonem tarifován. Naproti tomu dvojitě měny XIX. stol. spočívaly na tom, že se napřed stanoví zákonný poměr hodnoty obou kovů, podle kteréhož pak měnné mince se razí, a ten poměr zůstává v platnosti, ať je pak trhový poměr obou kovů jakýkoliv. Ve Francii r. 1803 ustanoven na př. poměr 1 : 15¹/₂, t. j. z 1 kg. mincovního stříbra (legovaného poměrem 1 : 9) razí

se 200 franků stříbrných (v podobě pětifranků, tehdy ještě i 2- a 1 franků), dále z 1 kg. zlata mincovního (stejným poměrem legovaného) 3100 franků v kusech po 5, 10 nebo 20 francích. Všecky zvláštnosti a historické osudy bimetalismu souvisí se skutečnostmi, které vznikají tím, že se trhový poměr obou kovů od tohoto zákonného odchyluje.

Pokud zákonný poměr hodnot napřed ustanovený potrvá v soulahu se skutečným poměrem na trhu, cirkulují v zemi s dvojitou měnou oba kovy. Změní-li se však skutečná — trhová — relace, tedy dostaví-li se na trhu odchylka od relace zákonné, pak ten kov, jenž ve skutečnosti proti druhému jest dražší nežli dle relace zákonné, bude mizeti z oběhu i ze země, protože prodejem jeho lze sobě na základě skutečné relace opatřiti takové množství druhého kovu, že doma na základě zákonné relace dá se z tohoto získaného množství docílití větší suma mincí, nežli obnášela suma prodaných mincí z kovu prvního, na trhu dražšího. Na př. je-li zákonná relace $1:15\frac{1}{2}$ a skutečná $1:18$, tedy vyvezu-li 1 kg. zlata (3100 fr.), obdržím za ně na trhu 18 kg. stříbra, ze kterých mohou si dáti narazití 3600 fr. ve stříbře; hrubý výdělek jest 500 fr., od něhož, když se odrazí náklad na transport a ražení, zbude ostatní jako čistý zisk z té spekulace, ovšem možné jen při volném ražení. Konec bude, že udrží se v cirkulaci jen mince z toho kovu, jenž jest ve skutečnosti lacinější než dle relace zákonné. Mince z druhého kovu, stavše se v obchodu vzácnějšími, obdrží agio, t. j. kdo je pro jakoukoli potřebu hledá, musí zaplatiti za ně v mincích z kovu v oběhu převládajícího více, nežli činí nominální hodnota.

Ve státech s měnou dvojitou úplnou udrží se tudíž na konci vždy jen cirkulace kovu jediného a následkem převratů v relaci trhové mohou se průběhem doby ve příčině této oba kovy střídati (alternovati). Přes tuto námitku hájena byla měna dvojitá — kterýmž slovem se dříve jen vůbec úplná vyrozumívala — a to z toho důvodu, že se pomocí její zachová větší stálost ve skutečné relaci hodnot obou kovů. Neboť zvýšenou poptávkou po onom kovu, jenž ve skutečnosti stává se lacinějším, dostavuje se zároveň zvýšená nabídka toho, jenž dle relace zákonné jeví se podceněným (t. j., který ve skutečnosti stává se dražším). A tato zvýšená nabídka kovu přidražujícího se a zvýšená poptávka po oblaciňu-

jícím se dostaví, jakmile odchylka skutečné relace od zákonné je taková, že operace svrchu naznačená se vyplatí.

Takto tedy vzbuzením korektivních tendencí opáčných působí se s jedné strany ke zvýšení ceny toho kovu, jehož cena na trhu klesá, s druhé k opětovnému snížení ceny toho, jenž se stává dražším, a tudíž značnější odchylka skutečné relace hodnotné od přijatého poměru zákonného se zamezuje. Přívrženci měny dvojité v tom smyslu vidí v ní prostředek k tomu cíli úmyslně volený, aby vždy vyvolávána byla poptávka po tom kovu, který v ceně klesá, a nabídka toho, jenž v ceně stoupá (tedy jakési automatické korektivy), tím pak zároveň, aby všechny odchylky v trhové relaci obou kovů byly na úzké meze upoutány (Wolowski, Cernuschi, Arendt). Oni zastávají měnu dvojitou (scil. úplnou) z příčin světového hospodářských.

Ve smyslu této obrany běží tedy vlastně o aplikaci abstraktního zákona cenového (poptávkového a nabídkového) na poměry měnové v ten způsob, že se ustavičně živou udržuje pohnutka k nabídce a poptávce, citelným ořesům trhové (skutečné) relace bránící.

Obrana úplné měny dvojité s toho hlediště opírá se též o zkušenost, že za platnosti úplné dvojité měny ve Francii, později též ve státech s ní od r. 1865 v t. zv. latinskou unii mincovní spojených (Švýcarsy, Belgie, Itálie, k nimž r. 1868 přistoupilo Řecko), až do let sedmdesátých 19. stol. skutečné proměny relace drahých kovů na trhu světovém v úzkých hranicích se udržely. Podstatné ořesení této relace trhové v neprospěch stříbra od konce let sedmdesátých nastalé souvisí v první řadě s tím, že státy latinské jednoty nejprve (r. 1874) obmezily a konečně (r. 1878) docela zastavily ražení stříbrných mincí, když následkem demonetisace stříbra v Německu (zákon z r. 1871 a 1873) a v jiných státech i následkem velikého vzrůstu světové těžby stříbra cena jeho klesati počala a bylo nebezpečí, že nyní budou státové latinské jednoty stříbrem zaplaveni a že zlata svého pozbudou.

(Poznámka. Přejchod od zlaté měny ke stříbrné v Německu se stal dle relace (relace měnová) $1 : 15\frac{1}{2}$, t. j. váha zlata v nové jednotce měny, v marce říšské, rovnala se $\frac{1}{3 \times 15\frac{1}{2}}$ váhy stříbra v pruském tolaru; marka měla se právě rovnati třetině tolaru. V době, když

se přechod ke zlaté měně ustanovil, byl tržní poměr asi $1 : 15\frac{1}{2}$. Jakmile později tržní poměr se změnil v neprospěch stříbra, bylo ihned lákavo vyvážeti z Francie do Německa zlato a přivážeti stříbro dle příkladu výše uvedeného).

Nesmí se ovšem přehlédnouti, že důkaz vedený ve prospěch úplného bimetallismu výše uvedenou aplikací zákona cenového jest důkaz methodou abstraktní, což znamená, že z povahy dvojitě měny na základě určité relace zákonně provedené samočinně vyplývá tendence k odčiňování odchylky trhové relace od této zákonné. Důkaz vedený historicky, že dvojitá měna francouzská za 19. stol. účinek ten vskutku též měla, není však skálopevný. Francie mohla se státi v době po r. 1850 reservoírem pro připlývající zlato a zároveň vydati své stříbro s účinkem zamezujícím citelné odchylky skutečné relace od poměru $1 : 15\frac{1}{2}$, poněvadž byla receptivní schopnost Orientu asijského pro stříbro značná a dokonce se stupňovala, když následkem občanské války v Sev. Americe po r. 1860 ohromně vzrostl vývoz bavlny z Indie. Kdyby toho nebyvalo, jest otázka, zda by se bylo podařilo odchylky trhové relace světové od francouzské zákonné stejnou měrou zameziti.

Důsledně ovšem vyplývá z toho, co zde vyloženo, že měna dvojitá, aby svou světohospodářskou funkci výše naznačenou bezpečně vykonávala mohla, musí míti platnost ve velkém teritoriu, které jest způsobilé veliké sumy drahého kovu pojmouti resp. vydati; neboť stát jednotlivý, i větší, sám o sobě není s to, aby ve všech případech tolik drahého kovu v ceně stoupajícího vydal a tolik toho, jenž začíná v ceně klesati, pojal, aby to postačilo k udržení stálé relace hodnot obou kovů na trhu světovém. Na této myšlence zakládá se obrana t. zv. mezinárodního bimetallismu t. j. dvojitě měny zavedené na základě jednotejné relace, ne-li ve všech státech, tedy aspoň u větším počtu států hospodářsky vyvinutých, s velikým prostorem a četnou populací, takže by i poptávka jejich po kovu v ceně klesajícím a nabídka stoupajícího dosti byly silny, aby podstatné proměny ve vzájemné relaci obou kovů na trhu světovém zamezily.

Námítky proti dvojitě měně pronášené, vyjímaje výše uvedené, jsou dále:

1. Že stanoví dvojí zákonnou míru hodnot, jež stává se následkem změn trhového poměru nutně nestejnou, takže vzhází

potom zcela pochybený stav podobný tomu, jako kdyby se někde zavedla dvojí různá míra délky (loket dvojí délky) se stejnou platností zákonnou. To však není správné. Skutečně má stát s dvojí měnou vždy jen jednu míru hodnot a tou jest kov dominující, avšak dvojí zákonný prostředek platební.

2. Že se nedbá povahy peněz jako zboží, které jako veškero jiné zboží podléhá zákonu poptávky a nabídky. Proti tomu lze uvést, že i při dvojitě měně není to příkaz státu, jenž mincím hodnotu určitou přímo by dáti usiloval, nýbrž stát jenom nepřímou působí na hodnotu mincí tím, že čině mince z obojího kovu na základě určité relace měnou a dopouštíje dle této relace svobodné jich ražení (t. j. na účet soukromníků ve státních mincovnách), vyvolává stále umělou (automaticky se dostavující) poptávku nebo nabídku, jež činí protiváhu proti každé podstatnější odchylce relace skutečné od zákonné. Stát působí ostatně na hodnotu drahých kovů a peněz z nich svou politikou mincovní vždy, tedy i tenkrát, když jen jednoznačnou měnu zavádí, neboť poptávka k účelům mincovním jest vždycky nejzávažnější činitel poptávky po drahých kovech vůbec (účinky německé reformy mincovní na cenu stříbra).

3. Že stát s jednoduchou měnou trpí toliko změnami hodnoty jednoho z obou kovů, kdežto stát se měnou dvojitou změnu v hodnotě každého z obou kovů snášeti musí.

Naproti tomu lze uvést:

a) Že měna dvojitá, jsouc provedena na území dostatečně rozsáhlém a na základě přiměřeně stanovené relace zákonné, zameziti může aspoň na delší časy velké proměny v hodnotě jednoho i druhého z obou kovů, že tedy, třebaž změny ve skutečné relaci nepominuly, přece budou v užších mezích udržovány.

b) Avšak i stát s měnou jednoduchou, na př. zlatou, nezůstává nedotknut změnami v ceně druhého kovu, pokud jest se státy majícími měnu z kovu druhého ve spojení jako kupec nebo prodavač neb jako věřitel nebo dlužník (Anglie věřitel polovice Evropy a četných států mimoevropských).

S druhé strany však nelze dle toho, co výše doloženo, popřít, že měna dvojitá na základě určité zákonné relace u sebe větších států zavedená nemusí za všech podmínek udržeti skutečnou relaci v mezích dané zákonné. Následkem změněných poměrů nabídky nebo poptávky může nastati po čase potřeba změnění zá-

konnou relaci, jak sami přívrženci dvojité měny doznávají, na př. Schaffle. Bylo tedy v době velikých otřesů v poměru hodnot obou kovů oprávněno hleděti ku problému mezinárodní dvojité měny na základě určité jednostejné relace jako na cestu, pomocí jejíž by se pro nynějšek a pro dozírnu budoucnost dosáhlo poměrně největší garancie proti převratům v hodnotě drahých kovů a peněz. Leč záměry ty, ač se o ně pokoušely i různé mezinárodní sjezdy, zůstaly nesplněny a proto zvítězily tou měrou tvary měny dvojité neúplné. Že se to povedlo bez větších pohrom, toho příčina nevězela v prozíravých opatřeních velmocí světových, nýbrž v tom, že těžba zlata proti nadání se rozhojnila, čímž se zabránilo krisím, jež hrozily z obecného zavádění zlaté měny.

B. Typ dvojité měny neúplné. T. zv. dvojitou měnou neúplnou (hinkende Doppelwährung, étalon boiteux) rozumí se stav, kde sice existují vedle sebe měnové kurantní mince z obojího kovu na základě určité relace, ale není dáno na vůli jednotlivcům dáti sobě raziti u státní mincovny mince z kteréhokoliv z obou kovů, nýbrž jen z jediného. Takový stav vyvinul se ve Francii a ve státech s ní v latinskou konvenci mincovní spojených po zastavení volné ražby stříbrných mincí, však též v Německu (zde totiž ještě část bývalých kurantních mincí čísla tolarového ponechána v oběhu vedle nově zavedených zlatých mincí čísla markového, ale nové kurantní mince stříbrné již se nerazí). Týž stav panuje v Holandsku, jež r. 1875 přešlo k měně zlaté, ale dosud všeho stříbra se nezbavilo, a podobně jest i ve Spojených obcích Severoamerických, kdež od roku 1878 (obmezenou měrou dle t. zv. bill Blandovy, rozšířenější měrou dle t. zv. Windomovy bill) raženy byly stříbrné dollars dle relace 1 : 15·988, mající vlastnost zákonného platidla. Ale převaha zlata ve všech udaných státech má za následek, že tam všechny obchody na základě zlata se uzavírají a stříbrné mince jsou fakticky jen jaksi representanty zlatých. Obmezení jejich počtu zabraňuje jednak vytištění zlatých z oběhu, jež by jinak hrozilo při volném ražení stříbra, jednak toto obmezení jest příčinou, že se stříbrné mince ty uměle udržují na výši hodnoty dominujících mincí zlatých, jsouce fakticky (ovšem ne dle formy zákonné) jakýmsi vyšším, kvalifikovaným druhem drobných.

V této příčině poskytl vývoj ceny drahých kovů a mincovních i měnových poměrů za posledních dvacet let zkušenosti i pro theorii

velmi zajímavé. Ukázalo se totiž, jak značně může býti udržena trhová (kursovní) hodnota mince nad její vnitřní hodnotou, t. j. nad hodnotou drahokovu v ní obsaženého, obmezením ražby. V Německu i ve Francii obecně počítá se na základě zlata a stříbrné pěťfranky i toлары berou se za rovné 5 fr. resp. 3 markám ve zlatě, ač vnitřní hodnota dotčených mincí, t. j. váha drahokovu v nich obsaženého, jest nepoměrně nižší (jeť na př. při relaci trhové 1 : 22 nižší skoro o celých 30%, při relaci 1 : 35 (1899) již o více než 50%).

Podobný úkaz objevil se i při pouhé měně stříbrné v Rakousko-Uhersku, když zde počátkem r. 1879 za příčinou nastalých silných ořesů v trhové ceně stříbra zastaveno bylo vládním nařízením ražení stříbrných zlatníků na účet soukromníků. Kdežto v Indii, kde panovalo volné ražení stříbra, cena rupie (základní mince tamní stříbrné měny) kolísala v ceně podle toho, jak se měnila cena stříbra na světovém trhu, rakouský zlatý byl od takových paralelních záchvěvů značnou měrou uchován, a to zvláště bylo důležité vůči cizině, neboť cena našeho domácího zlatého v mincích zahraničních byla mnohem stálejší než cena stříbra na světovém trhu a při tom spolu vyšší než tato, což se též jevilo v kursech směnečných. Přispěla ovšem k tomu té doby i příznivá platební bilance rakousko-uherská (t. j. přebytek běžných peněžních požadavků naproti cizině), následkem které šlo zlato do země. Tak na př. cena 20franku zlatého v Rakousku v letech 1879—91 jen přechodně (r. 1887) se povznesla o maličkost nad 10 zl., pravidlem byla pod tou mírou, což by dalo relaci při kursu 10 zl. 1 : 18,2, kdežto touž dobou byla relace na trhu pro stříbro mnohem nepříznivější; byla-li 1 : 21, byl by musil státi 20frank více než 11 zl. Nepoměr ceny rakouského zlatého a neraženého stříbra byl arcí ještě příkrější, když 20frank stál méně než 10 zl. a na trhu byla přechodně relace 1 : 30 (srovn. o tom články moje o „nápravě měny“ v Osvětě r. 1892).

Na průměrných výpočtech této trhové ceny rakouského zlatého (zjištěné dle kursů směnek zahraničních a cizích i domácích mincí zlatých) zakládala se ustanovení, jaký obsah zlata má býti dán jednotce nové mincovní soustavy (koruně), kteráž měla býti rovna $\frac{1}{2}$ zl. r. m. (relace měnová). Také ostatně u nás, až nové zlaté mince korunové v pravidelný oběh vejdu, ale stříbrné zlat-

níky (dle zákonného tarifování 1 zl. = 2 K) ještě vedle nich zůstanou v oběhu, budeme mít dvojitou měnu neúplnou, kteréž dostalo se v novější době i obránců, ježto poskytuje možnost udržeti stříbro větší měrou ve funkcích peněžních, aniž přináší s sebou nebezpečí úplné měny dvojitě. Dominující ráz zlata v soustavách měny naší pevniny jest příčinou, že se raději mluví o neúplné zlaté měně než o neúplné dvojitě. Pojmově správnější jest toto posléz uvedené označení.

Literatura o dvojitě měně: Arendt: „Die vertragsmäßige Doppelwährung“; Schäffle: „Für internationale Doppelwährung“; Wagner: „Für bimetallische Münzpolitik“; Laveley, Cernuschi (četné spisy). Nejslavnější základový spis: Wolowski „L'or et l'argent“. Kromě toho též Milewski v pojednáních krakovské akademie věd.

3. Jednoduchá či jednotná měna.

Rozhodnutí o tom, zdali nějaký stát, nechtějící bimetallismus úplný ani dvojitou měnu neúplnou, má zvoliti měnu zlatou nebo stříbrnou, musí se státi se zřetelem na všechny jeho hospodářské poměry. Úvahy v této příčině musí vztahovati zejména na okolnost, mají-li v zemi převahu menší či větší platy. Dle zkušenosti jsou ceny a mzdy vyšší a vůbec platy častější ve státech s vyvinutým průmyslem a obchodem, s rozsáhle provedenou dělbou práce, s živými styky obchodními i úvěrnými s cizinou atd. Pro takové státy, může-li neb musí-li se již státi rozhodnutí na půdě měny jednoduché, hodí se spíše měna zlatá nežli stříbrná, kdežto státům, u kterých nebylo těchto podmínek, kde také ceny a mzdy bývaly nižší, vyhovovala lépe měna stříbrná, kteráž arci v nové době už ryzí s volnou ražbou nikde se neudrzuje. Historických dokladů neschází, že mnozí státové i v době staré (na př. Římané), ve střední i v nové (Anglie 1816, nejnověji Německo, Hollandsko a státy Skandinávské), dospěvše k vyšším stupňům hospodářského vývoje, zavedli zlaté peníze. Pro nynější státy, jež zavedly zlatou měnu, byly rozhodny tyto momenty:

a) Že, jak zkušenost učí, oba drahé kovy proti jiným statkům poněkud v ceně klesají, čímž pro některé funkce jim pohodlnosti ubývá. Účinky tohoto úbytku u stříbra, kovu o sobě již značně objemnějšího, musí býti mnohem citelnější, anať specifická váha zlata má se ku specifické váze stříbra jako 11 : 6, takže na

př. při relaci 1 : 17 kus zlata má 31 krát větší cenu než stejně objemný kus stříbra.

b) Že nad to se pozorovalo, kterak dosud pravidelně změny v produkci zlata mnohem méně na jeho cenu působily nežli změny v produkci stříbra na cenu tohoto. Arcif měla v nové době (po r. 1850) i existence dvojité měny ve Francii na tom zásluhu, neboť jakmile relace pod $1:15\frac{1}{2}$ počala klesat, ihned byla Francie otevřena zlatu. Všeobecnějšímu zavedení měny zlaté ve státech pokročilejších zdál se po roce 1870 vaditi hrozící nedostatek zlata. To byl jeden z hlavních argumentů odpůrců. V té příčině bylo dokonce tvrzeno dle geologických výzkumů (Suess: *Zukunft des Goldes*, 1876), že nekynou produkci zlata do budoucnosti přírůstek, nýbrž klesání. Nicméně pochybnosti ty byly pro nejbližší doby vyvráceny výsledky let nejnovějších. Depreciace stříbra byla ovšem demonetisací jeho ještě stupňována na škodu všech států, jež jsou vyrabiteli stříbra nebo věřiteli zemí s měnou stříbrnou.

Tak jako zlatá měna vede k velikému oběhu mincí drobných, tedy mincí opírajících se o fikci, tak stříbrná ve státě, jehož obchody se množí, podporuje velkou cirkulaci peněz papírových, moment, který byl závažný při přechodu ku měně zlaté v Německu. Avšak i poměrný nedostatek zlata při zevšeobecnění měny zlaté musil by nepřiměřený vzrůst cirkulace papírové míti v zápětí.

Přechází-li se od zlaté měny ku stříbrné nebo naopak, jest pro dobu přechodu dvojitá měna neúplná nezbytna.

Poznámka. Mluvívá se též někdy o měně paralelní, jsou-li totiž jisté mince z jednoho kovu pro jistá jednání za měnu ustanoveny (druhy zlaté pro trhy nemovitostí v Hannoversku), pro všeliká ostatní jednání mince z druhého kovu.

O měně početní se mluví, když o žádné vskutku ražené mince se neopírá, takže, když jde skutečně o platy v takové minci, musejí se dáti v jiných mincích (někdejší bankomarky hamburské, t. zv. taëls v Číně).

Docela nepřipadný jest název s m í š e n á m ě n a, kterým se někdy jen vyjadřovalo faktum, že vedle mincí, které jsou měnou, razí se v zemích s měnou stříbrnou i zlaté mince obchodní a v zemích s měnou zlatou stříbrné mince drobné na vyšší obnosy znějící.

O povaze papírů peníze zastupujících.

V hospodářství novověkém zahostilo se rozsáhlou měrou užívání jistých druhů listin, pomocí kterých potřeba hmotného užívání peněz podstatně se omezuje.

Dle toho, že v některých funkcích na místě peněz sloužití mohou, zvány bývají surrogáty peněz (Geldsurrogate) anebo úvěrovými surrogáty peněz (Creditsurrogate des Geldes). Co do právní povahy, objevují se jako obligace skripturní. Nejdůležitější z nich jsou směnka, check, pokladniční poukázka bankovní a bankovka. I t. zv. státovka, ač v některých případech od nich se různí, koná v jistých směrech služby podobné.

Směnka jest buď peněžní slib platební (směnka vlastní) nebo platební příkaz peněžní daný trassantem trassatovi ve prospěch remittenta (směnka cizí, vydaná) (srovn. „Právo směnečné“ a zde níže v kap. o oběhu „Úvěr směnečný“).

Check jest příkaz daný třetí osobě (bankéři), aby vyplatila doručiteli a vista určitou, vydavatelem ustanovenou sumu.

Pokladniční poukázka bankovní jest listina stvrzující, že u banky byl uložen jistý obnos peněz, který ona slibuje vyplatiti s příslušným úrokem buď na předložení (a vista — na viděnou) aneb v určité lhůtě po výpovědi. V novější době pozbyla značně významu.

Bankovka (Banknote) jest listina vydaná t. zv. bankou cedulovou, slibující doručiteli na předložení výplatu jisté sumy mincí měnových.

Společné vlastnosti všech těchto listin jsou:

1. Obsahují buď slib výplaty (t. zv. směnka vlastní, bankovní poukázka, bankovka) nebo příkaz výplaty (t. zv. směnka vydaná a check), zakládají tedy vždy pro vlastníka nějakou pohledávku peněžní, která lpí na listině samé.

2. Všechny jsou způsobilé sloužití ve funkci měnidla a platidla na místě peněz, při čemž přijímání jich v těchto funkcích opírá se o slib neb o příkaz na nich obsažený. Nikdy však nemohou nahraditi peníze jako míru hodnot (Wertmass), neboť si bankovek a státovek nelze jinak mysliti než znějících na určité obnosy drahého kovu, kteréžto obnosy naznačovatí jsme zvykli:

zlatý, frank, mark atd., a směnky, checky a bankovní poukázky, neznějí-li přímo na mince, znějí zase jen na bankovky neb státovky.

3. Úspory spojené pro celé národní hospodářství s užíváním těchto papírů objevují se jednak v tom směru, že zamezí se obtíže i útraty spojené s dopravou a přechováváním mince, ale hlavně plynou z toho, že lze se obejít bez obětí, s jakými by bylo spojeno při postupném rozvoji hospodářském nezbytné opatření nových mincí, když obchody se množí a výplaty cen, mzdy, půjček atd. vyžadují větších obnosů měnidel a platidel. Konečně ušetří se i nákladu, jaký by byl spojen s ražením právě těchto mincí i s opětým ražením mincí opotřebovaných.

4. Charakteristickou jest pro tyto listiny, ač ne pro všechny měrou stejnou, t. zv. vlastní (automatická) regulace oběhu (Selbstregulierung des Umlaufes). Pokud mají zastupovati peníze ve funkci jejich jako měnidlo a platidlo, bývají vydávány na základě rozličných jednání soukromohospodářského obchodu (koupí, prodejí, zápůjček atd.). Přibývá jich tedy, když obchody takové se množí, ubývá jich, když podobné obchody ochabují. Takto si tedy obchod soukromohospodářský s rostoucí větší potřebou i větší počet měnidel a platidel opatřuje a sám jej obmezuje, když potřeby ubývá. Tím se zamezuje do jisté míry i kolísání směnné hodnoty peněz, kteréž by jinak nutně nastati musilo, kdyby potřeba jich silně se měnila, aniž by se současně i množství měnidel a platidel pohotově jsoucích dosti snadno mohlo jí přizpůsobiti.

Státovky. Státovky jsou listiny od státu vydané na místě mince. Původně převládal druh státovek, jež obsahovaly slib výplaty, i byly poukázkami na státní pokladnu, aby obnos udaný na předložení vyplatila. K tomu konci chován pak jistý, pravidelně neznačný fond kovový. Byly však státovky i bez takového slibu výplaty vydávány. Stát je vydával při svých platech na místě hotových peněz, začež se zavázal, že je bude přijímati u svých pokladen v plné hodnotě, na kterou znějí (v hodnotě nominální čili jmenovité). Takové státovky tedy neobsahují slibu výplaty, nýbrž slib liberace, totiž slib sprostění od platu, ku kterému by vlastník jejich byl povinován státní pokladně. Na tom zakládá se jich oběh, i praví se tedy denominatione a potiori, že mají úhradu v berních (Steuerfundation), ježto právě berně tvoří hlavní obor platů, které jednotlivci státu pravidelně konají.

Novější dobou zase roste obliba pro státovky, obsahující zároveň slib výplaty, leč vlastní povaha státovky vždy, ať je směnitelná čili nic, záleží na berničné úhradě.

Kdyby měla pro každou státočku existovati naprostá jistota, že u státní kasy bude udána, musila by se řídití dovolená hranice pro emisi státovek jednak dle celkové roční sumy všech berní (Abgaben), t. j. daní a poplatků, jednak dle terminů, ve kterých jednotlivé jich druhy průměrem docházejí, takže by se jich tím méně smělo vydati, čím více těchto terminů jest, jelikož každá zase z pokladen státních do oběhu vychází. Není však snadno přísnou matematickou formuli v této příčině podati, jak se o to kdysi pokoušel Stein. Docházejí berně v termínech příliš rozmanitých, mnohé co den. Nebude tedy jiného korektivu proti přílišnému výdaji, než zákonné ustanovení jistého maxima pro dovolenou jich emisi, při tom pak pravidlem počítá se na to, že se jich větší množství udrží v oběhu následkem služby, kterou jako měnidlo a platidlo konají v obchodech soukromých.

Co do účinku pro finance státní rovná se vydání státovek uzavření nezúročitelného dluhu. Vlastní regulace oběhu, jakou bankovka má, není u státovky. Pouhými nositeli liberace byly státovky rakouské z r. 1866 (srovn. o měně papírové) a byly do počátku r. 1879 též státovky Spojených obcí Severoamerických, kteréž posléz řečené staly se pak směnitelnými. Rovněž jsou směnitelné nejnovější státovky italské.

Měna papírová. Bankovky i státovky nabývají však povahy podstatně jiné, když se jim udělí:

1. T. zv. nucený oběh (Zwangskurs), t. j. když se jim dá moc zákonného platidla, takže musí býti přijímány v plném obnosu, na který znějí, ve všech případech, kde strany nedohodly se o platidle zvláštním.

2. Když zároveň buď již původně mají (jako poslední typ státovky v Rakousku) nebo později obdrží právo nesměnitelnosti za drahý kov.

Tísňe finanční bývají příčinou — zvláště následkem válek —, že vzniknou takové papíry. Buď totiž stát vydá bezprostředně nesměnitelné státovky nebo zadluží se u banky cedulové (1848 Rakousko, 1871 Francie), i nucen jest pak bankovkám jejím uděliti právo nesměnitelnosti, aby odstranil nebezpečství hrozící jí

z toho, že by se jí bankovky takové houfně předkládaly k výplatě za drahý kov.

1. I směnitelná bankovka může být prohlášena za platidlo zákonné (bankovky banky anglické pro obvod Anglie a Walesu), ale vždy zůstává bankovka taková nositelem pohledávky, kdežto bankovka nesměnitelná objevuje se pouze jako nositel libérace (v soukromohospodářském obchodě) proti každému věřiteli, který sobě nevyhradil zaplacení v mincích, není však nositelem pohledávky naproti vydateli.

2. Přijímá-li se taková nesměnitelná bankovka nebo státoška, děje se to, jakmile jde o placení v technickém smyslu (solutio; viz výše „funkce peněz“), pouze na základě zákonného předpisu. Důvěra nebo nedůvěra v tomto případě nerozhoduje o přijetí. Ale má ovšem důvěra veliké pole, pokud jde o přijímání nesměnitelných bankovek a státošek s oběhem nuceným jako měnidla (srovn. o tom výklady K n i e s o v y).

3. Dokud bankovky nebo státošky jsou směnitelné, nelze snadno překročit jistou hranici u vydávání jich. Bankovky v normálních dobách, kdež bývají beztoho za kov směnitelné, přicházejí jen v oběh půjčkou na krátkou dobu. Nad to jest u nich jako u směnitelné státošky směnitelnost dostatečnou garancí proti převýdání, t. j. proti emisi překračující míru potřeby měnidel a platidel. Zruší-li se směnitelnost a přistoupí-li k tomu nucený oběh, poskytnuta jest možnost zvýšiti libovolně emisi takových listin. Z toho libovolného rozmnožení vzejde klesnutí hodnoty těchto listin i t. zv. ažio. Kladouc na funkci zákonného platidla největší důraz, pokud jde o pojem měny, zvykla si naše doba nazývat bankovky a státošky s nuceným oběhem a nesměnitelné měnou papírovou či papírovými penězi v technickém smyslu.

O směnné hodnotě drahých kovů a peněz z nich.

Směnná hodnota drahých kovů měří se průměrným množstvím jiných statků hospodářských, které za peníze lze dostati, tedy poznáváme ji dle průměrného stavu cen zboží v té které době. Neníť zajisté stálá, mění se totiž především i náklad výrobní i nabídka té suroviny, ze které se razí peníze, totiž drahých kovů. Tyto jsou spolu surovinou pro mnohé jiné výrobky průmyslové, nebývá však rozdílu podstatného mezi

cenou drahého kovu v mincích a mezi cenou kovu neraženého v jakékoli podobě, pokud se rozdíl ten nezakládá na př. na zvláštní umělecké hodnotě. Měnívá se však též poptávka po drahých kovech k rozmanitým způsobům použití jich a takové změny nastávají i co do velikosti potřeby peněz v každém státě.

1. Výrobní náklad při těžbě drahých kovů. V té příčině důležitý jsou geologické podmínky (srovn. Suess: *Zukunft des Goldes*) a technické pomůcky produkce, zvláště od té doby, co objevena naleziště americká, obsahující množství stříbra tak bohaté, že stačí pro doby vůbec nedohledné. Pro tuto dostatečnost a trvalost pramenů mají ve příčině výrobního nákladu při stříbrě mnohem více účastenství a účinku průmyslnost a podnikavost lidská, technické pokroky (zvláště v dolování a hutnictví) i všechny momenty produkci nepřímou usnadňující (kommunikace) nežli při zlatě, jehož bohaté nálezy jsou věci náhod a ložiska nejsou vydatnosti trvalé. Proto jeví se celkem směnná hodnota zlata jako hodnota zvláštnostní (*Seltenheitswert*), výrobním nákladem nepodmíněná, kdežto směnná hodnota stříbra podstatněji podléhá účinkům změn v nákladu výrobním.

2. Účinky celkové nabídky objevují se zejména v dobách náhle vzrostlé výroby drahých kovů. Z velikého rozmnožení drahých kovů následkem dolování v Americe vysvětluje se na př. obecná dražota (vysoké ceny zboží, nízká cena drahého kovu) v Evropě v 16. stol., jejíž pravou příčinu Jean Bodin (spisovatel díla „*de re publica libri VI*“) již tehdy poznal. Jak veliké bylo zdražení tím způsobené, udává se nestejně (Helferich na př. pro dobu 1510 až 1610 udává zdražení o 150%).

Značně vzrostlá výroba drahých kovů od polovice 19. stol. způsobila účinky podobné, ačkoli nelze zcela přesně určit číselně, pokud na obecném zdražení staiků účastna jest ona a pokud jiné příčiny (na př. také veliké obnosy nesměnitelných papírových peněz) nemohly býti bez účinku.

3. Místní rozdíly v nákladu, s jakým jest spojeno opatření drahých kovů. Země, které samy drahého kovu nedobývají neb aspoň ne měrou dostatečnou pro své potřeby (srovn. níže o poptávce), musejí si jej opatřiti výměnou za zboží vyvezené. To však u těch druhů zboží, jež cizina též vyrábí nebo vyráběti může, bude možno jen tehdy, když difference v ceně jejich na obou

místech je tak značná (t. j. v cizině o tolik vyšší), že zváží nejenom náklad s transportem drahého kovu spojený, nýbrž i transportní náklad toho zboží, o jehož koupi jde. Proto může se v zemích, které mohou vyvážeti předměty jenom objemné, jejichž transport s velkým nákladem jest spojen, dlouho udržeti směnná hodnota kovů drahých (i peněz z nich) na výši velmi různé od výše její v jiných. Dokonalejší komunikace může v tom učiniti změnu. Pro země, které přivážejí drahý kov z ciziny, záleží náklad na opatření jeho vlastně v nákladu na to zboží, které se za ně dává. Ježto pak tento náklad jest v rozličných zemích nestejný (protože jedna země vyrábí týž výrobek s obětí 100 pracovních dnů, který jiná s obětí 80 dnů), tedy jest i náklad na opatření drahého kovu pro různé země nestejný.

4. Potřeba peněz v jednotlivém státě závisí v každé době na těchto momentech:

a) Na velikosti všech obrátů (Grösse der Umsätze), t. j. na množství a objemu všech výkonů hospodářských, které prostředkovati se musejí pomocí peněz; tedy jsou to: koupě, půjčky, daně, služné, mzdy atd.

b) Na rychlosti oběhu peněz (Schnelligkeit des Geldumlaufes) či vydatnosti oběhu peněz, neboť jeden zlatý, jenž za jistou dobu desetkrát z ruky do ruky přešel, vykoná tolikéž služeb jako deset zlatých, z nichž každý za stejnou dobu změnil vlastníka jen jednou. Tedy čím rychleji peníze kolují, tím menší množství jich stačí, aby týž objem obrátů se uskutečnil.

c) Na zařízeních, kterými ušetří se hmotného užívání peněz. Sem náleží jednak rozmanité způsoby vzájemného odúčtování (srovn. níže o bankách platy prostředkujících) a pak užívání papírů peněz zastupujících.

Velikost potřeby peněz v jednotlivém státě jest tedy v přímém poměru s velikostí obrátů v něm, v obráceném poměru s rychlostí oběhu a s množstvím i účinností těch zařízení, kterými hmotného či materiálního užívání peněz se ušetří.

Nastane-li změna buď v nabídce peněz t. j. ve množství jejich v zemi bez současné proměny v jejich potřebě, může to způsobiti změnu ve směnné hodnotě peněz, avšak nemusí; neboť jednotlivci i ústavy bankovní chovají větší zásoby pokladniční (Kassenvorräte), do kterých splývají přírůstky, na kteréž se zase především

sahá ve případě, když nadejdou veliké platy do ciziny, takže obé, i přítok peněz do země i odtok jejich ze země, může zůstatí bez účinku na množství peněz v oběhu skutečně jsoucích a tudíž i na směnnou hodnotu peněz. Poukázáním k těmto pokladničním zásobám korigoval poč. 19. stol. Fullarton jednostranné učení Ricardovo, že cena peněz je v obráceném poměru s množstvím jejich v zemi (kvantitní theorie, Quantitätstheorie).

Ale pokud přírůstek takový nepojmou zásoby pokladniční, aniž se zároveň následkem jeho zmenší cirkulace papírů peníze zastupujících, bude, pokud se nezměnila zároveň též potřeba peněz, následkem jeho změna ve směnné hodnotě peněz, a tato změna může býti:

a) jen partikulární (lokální) a zároveň přechodní;

b) universální a pak zároveň více méně trvalá.

Přechodnou bude změna, byl-li přírůstek peněz v jednom státě zároveň provázen úbytkem ve státě jiném. Čím větší přírůstek takový, tím méně udrží se v zemi. Vyplynouť peníze jednak za zboží cizí přivezené, jelikož domácí se zdražilo, jednak v podobě kapitálu zápůjčního, když nahromaděnými penězi u bank úrok byl klesl, v cizině pak vyšší kyne. Není však řečeno, že právě tolik by musilo odplynouti, kolik přibylo, neboť přírůstek nový může dáti vznik novým závodům i novým směrům konsumpčním a stupňovati takto potřebu peněz. Rychlost, s jakou tento process pokročí, nebude vždy stejná; zpravidla tím větší, čím dokonalejší jsou všechny podmínky obchodu a to obchodu se zbožím i kapitály zápůjčními, zvláště organismus dopravy, trhů, bank atd. Rovněž není vyloučeno, že by mohly náhlé veliké přírůstky způsobiti v zemích, kde nastaly, účinky neblahé, zvláště stanou-li se příčinou zakládání spekuláčnických podniků a nadvýroby nebo konsumpcí neplodných, kterým snadněji se přivyká, než odvyká. Vždyť každý přírůstek dojde tím platnosti, že v rukou jistých vrstev ocitnou se vyšší obnosy peněz a tím zvýší se jich vědomí, že mohou disponovati nad statky a službami jiných.

Universální a zároveň trvalejší bude změna v ceně peněz, rostou-li v rukou lidstva zásoby drahých kovů rychleji než potřeba měnidel a platidel a poptávka po kovech těch k účelům ostatním. Býváť každý přírůstek ve množství drahých kovů příčinou poklesnutí ceny peněz z kovů těchto, neboť výhradné použití přírůstku

takového k účelům průmyslovým náleží k nemožnostem, protože se nemůže udržeti dlouho podstatná odchylka ve směnné hodnotě drahokovu raženého a neraženého, dokud aspoň platí volnost ražení. Jakmile by totiž klesla směnná hodnota kovu neraženého pod směnnou hodnotu raženého (v podobě mincí) o více, než obnáší ražebné, ihned se vyplatí, dáti z něho raziti mince. Nastane-li v nějaké zemi dolující na drahý kov silný přírost výtěžku drahého kovu spojený s klesnutím jeho směnné hodnoty, nemůže ta změna obmeziti se v účincích svých jen na ten stát, ve kterém nejprve přírůstky se objevily (na př. ve Spojených obcích Severoamerických nebo v Australii). Touže cestou, jak v případě prvním podotknuto, vyplyne přírůstek z těch zemí, kde byl vznikl, a rozšíří se po ostatních. Ve všech zemích tedy, pokud jsou v obchodním spojení, drahých kovů přibude a směnná hodnota jejich, je-li ten přírost dosti značný, klesne, což se ukáže ve stoupající drahotě všeho zboží.

Z toho, co uvedeno, vyplývá zároveň, že změna ve směnné hodnotě peněz v jednotlivém státě nastalá, nevádí-li překážky ad 3. uvedené, nezůstane obmezena na tento stát, nýbrž ihned vzniknou pohyby statků a kapitálů i jinde, následkem kterých vyrovnávají se různosti v hodnotě peněz v rozličných státech až na meze pod č. 3. udané, což nazýváme pak mezinárodní regulací hodnoty peněžní (internationale Geldwertsregulierung). Tato pak provádí se tím rychleji a bezpečněji, čím dokonalejší jsou podmínky pro vzájemné přechody zboží, kapitálu i drahých kovů ze země do země, zvláště čím dokonalejší jsou prostředky komunikační.

O směnné hodnotě nesměnitelných bankovek a státovek s oběhem nuceným — měny papírové.

Pokud vedle peněz z kovu drahého cirkulují ve státě směnitelné bankovky nebo státovky, anebo pokud sice bankovky a státovky nesměnitelné, ale množstvím toliko obmezeným, cena jich zůstává al pari (t. j. bankovka na 10 zl. bude míti cenu 10 zl. ve střibře). Kdežto však rozmnožení směnitelných bankovek a státovek právě ve směnitelnosti má svůj korrekтив, jest možno rozmnožiti nesměnitelné libovolně. Každý výdaj nesměnitelných bankovek a státovek vytlačí však peníze z drahého kovu z oběhu, což stane se způsobem dvojím:

a) Vyplynutím jich do ciziny a to z týchž příčin, ze kterých vyplývá také mince, když přiroste peněz z drahého kovu (srovn. čl. předcházející);

b) domácí thesaurací, která, jak učí zkušenost, vždy nastává v dobách značných emisí peněz papírových.

Kurantní mince měnové vytráť se taktó z pravidelného oběhu, nastanou s nimi asi takové proměny, jaké jsou zcela přirozeným zjevem při obchodních mincích zlatých ve státech s měnou stříbrnou. Stanou se totiž ony mince měnové (kurantní) pouhým zbožím, jehož zásoby budou jistí lidé chovati, aby jimi provozovali obchod na spekulaci, neboť bývá jich potřebí jednak pro všeliké vyrovnání do ciziny i často pro některé potřeby domácí (průmysl, placení některých úroků a dividend vymíňené v drahém kovu). I bylo by nadále neplodné, kdyby stát chtěl hromadně raziti mince kurantní pro potřebu obecnou, anyž vůbec v oběhu nedají se udržeti. Jakmile však není čeho vytlačiti, musejí další přírůstky peněz papírových, ač nezvýší-li se současně potřeba měnidel a platidel v zemi, způsobiti více méně trvalé klesnutí směnné hodnoty jejich, proti němuž není po ruce takového korektivu, jakým bývá odplynutí drahého kovu do ciziny, když nastal náhlý přírůstek jeho v zemi.

Za rostoucích emisí nemívá pak klesání ceny t. zv. peněz papírových vůbec žádných mezí. V pravdě manifestuje se ono klesání ceny peněz papírových vůbec ve stoupající ceně všech statků ostatních. Tu pak stoupává i cena drahého kovu raženého i neraženého. U raženého z pravidelných funkcí v cirkulaci vytlačeného jeví se pak v t. zv. aži u (vyjadřovaném nejhustěji procentuálně podle toho, oč více než 100 nominálně dáti se musí v papírových penězích za 100 v mincích); opácným postupem, tážeme-li se, kolik mincí se koupí za 100 v papíře, obdrží se rozdílem obou čísel disagio peněz papírových.

Avšak ažio samo o sobě není spolehlivým měřítkem pro klesnutí směnné hodnoty t. zv. papírových peněz. (Srovn. Ricardo: „The high price of builon a proof of the depretiation of banknotes“; Wagner: „Geld und Credittheorie der Peel'schen Banknote“, téhož články v Bluntschliho „Staatswörterbuch“, téhož kniha „Russische Papierwährung“; Hauer: „Beiträge zur Geschichte der oesterr. Finanzen“; Hertzka: „Währung und Handel“.)

Ve změnách ažia zračí se přesně jenom proměny v ceně drahého kovu vyjadřované penězi papírovými. Mají totiž na vznik a výšku ažia rozmanité poměry účinek, které bez ohledu na výši emise papírových peněz mohou vyvolati vznik ažia i neustálé změny jeho způsobují. Mincí ze drahého kovu totiž bude jednou více, podruhé méně potřeba i do ciziny i pro domácí potřebu. Naproti tomu mění se i zásoby i velikost i důtklivost nabídky jejich. Obchod jimi jest v rukou spekulantů, a následek toho všeho bude, že ažio vzniknouti může i tenkrát, když emise papírová sice již kov vytlačila, ale není podstatně větší, nežli by byl za stejných jinak poměrů obnos cirkulující mince a směnitelných bankovek v zemi. Ceny ostatních statků mohou býti zatím nezměněny, krom oněch, jež z ciziny se dovážejí a drahým kovem platí. Historicky doloženo jest zejména ve příčině anglického ažia na počátku věku 19., že nepovstalo z pokleslé ceny (z depreciace či znehodnocení) bankovek v ten čas nesměnitelných, nýbrž z nedostatku drahého kovu, jehož přece bylo hojně potřeba do ciziny k vyrovnávání pohledávek a ku placení válečných subsidií vojskům spojenců ve válkách napoleonských. Tak dokazuje Tooke ve svém díle o dějinách cen (něm. od Aschera „Geschichte der Preise“), kdežto Ricardo a parlamentní komise hájila opak, že totiž ažio zavínil převýdaj bankovek.

Z toho jde, že teprve vlastně srovnáním všech změn v cenách můžeme obecně posouditi, oč obecně a průměrně klesla směnná hodnota peněz papírových v jisté době.

Kromě těchto momentů mívá ještě důvěra neb nedůvěra k poměrům státu potud účinek na výši ažia, pokud má vliv na nabídku a poptávku drahého kovu a pokud dále v jistých situacích politických vzniká obava, že peníze papírové budou ještě více rozmnoženy a tak prodlouženy, ne-li zhoršeny neblahé poměry spojené s cirkulací peněz papírových.

Není však dobře mluviti o účincích důvěry ve vydavatele peněz papírových v tom smyslu, jakoby záviselo ažio na okolnosti, zda lze se nadíti výplaty peněz papírových hotovými. Tak soudívali mnozí starší spisovatelé, zvláště němečtí, a soudíva tak i obecný názor lidu. Avšak výplata drahým kovem ani na mnohých z nich se neslibuje (na př. na státovkách) anebo bývá více méně na neurčito suspendována (na př. u rakouských bankovek), tak že by ažio ani

zmizeti nemohlo. Že moment důvěry povahy právě uvedené vůbec jest podřízený, dokazuje zkušenost, že státovky obíhající vedle bankovek sice nesměnitelných, ale vydaných od banky značné důvěry požívající mívají s těmito ažio stejné (v Rakousku).

Není-li ažio přesným měřítkem pro poklesnutí směnné hodnoty peněz papírových, pak bude vždy více méně libovůle při t. zv. zákonné devaluaci, t. j. ustanovení zákonné platnosti peněz papírových na základě průměrného stavu ažia v jisté době (devaluace v Rakousku r. 1811, r. 1816—1820). Devaluace taková nastala často, kdy vlády chtěly odstraniti nepořádek spojený s měnou papírovou, v hodnotě pokleslou. Jest prostředkem nejvyšší nouze finanční a jen tak dá se hájiti, avšak nikoli poukazováním, že zákonodárce činí formálně platným jen to, co bylo již v obchodu samém platnosti si zjednálo.

Z toho, co výše uvedeno, jest patrné, že možno jest ažio, aniž vskutku směnná hodnota peněz papírových klesne, a to tehdy, když sice vytištěn jest kov drahý z pravidelného oběhu, peníze papírové však ještě v té míře nebyly rozmnoženy, aby se mohlo mluvíti o převýdaji. V časích, kde nastane v takovém případě značnější poptávka po drahém kovu, objeví se ažio. Neklesla tu však cena peněz papírových, nýbrž stoupla jenom následkem poptávky vzrostlé a nabídky nedostatečné cena drahého kovu vyjádřená měnidlem obíhajícím (t. j. papírovými penězi).

O účincích kleslé ceny peněz papírových a ažia.

1. Účinky ve příčině cen a nákladů výrobních. Charakteristickou známkou poměrů hospodářských za vlády peněz papírových v hodnotě pokleslých není jen stoupání cen všeho zboží, nýbrž i velká nejistota jejich, způsobená stálým nebezpečenstvím značných převratů v nich. Zvláště pak živí se tyto převraty neustálými změnami ažia, jehož účinky jeví se v první řadě při všem zboží vyráběném ze surovin zahraničných nebo ke konsumpci z ciziny přivážených i při všem zboží vývozném. Vyrabitelé i obchodníci musí pak totiž kromě vědomostí odborných míti i dovednost spekulanta využítkovati vždy ke koupím a prodejm přiměřeného stavu a proměn ažia. Jelikož však převraty ažia nastávají z příčin ležících mimo vůli a skutek jednotlivců, tedy vznikají ze změn ažia ztráty nezaviněné a zisky bezzáslužné, podobné loterním výhrám a ztrátám.

2. Účinek na produkci nemůže být prospěšný z příčin právě uvedených. Tvrzení praktiků, jakoby ažio působilo jako „ochranné clo“, oprávněno jest jenom relativně. Stoupá-li ažio, tedy obdrží vyvažeč domácího zboží, jenž s cizinou na základě drahého kovu obchod uzavírá, v domácích penězích za své zboží tím více, čím větší jest ažio. Jelikož pak domácí ceny mnohých předmětů a zvláště mzdy ještě se nezměnily, plyne z toho pro domácího exportéura výhoda alespoň potud, pokud není vázán na cizí suroviny. Současně i přívoz cizího zboží stoupajícím ažiem se zdražuje. V obojím směru jest to tedy okamžitý prospěch domácí produkce, když ažio stoupá, a právě ažio musí tím bezpečněji klesnouti, čím úplněji, pokud stoupalo, dosáhlo výsledku právě naznačeného, t. j. snadného vývozu a zmenšeného přívozu. Přebytek ceny vývozu způsobí totiž přívoz drahého kovu do země, tedy zvětšenou jeho nabídku, jež musí opět ažio stlačit.

3. Těžké převraty vyvolává kolísání ceny papírových peněz v hospodářských poměrech všech lidí, žijících z příjmů stálých, a tolikéž poměr dlužníka a věřitele úplně se stává nejistým; v dobách klesající hodnoty peněz papírových získají dlužníci – v opačném případě věřitelé.

4. Stát s měnou papírovou, přijímaje v podobě daní a poplatků sumu sice dle jména stejnou, avšak co do hodnoty menší, jsa však namnoze nucen přece jen i co do hodnoty stejně mnoho vydávati, vydán bývá mnohem více nebezpečností deficitu nežli státy jiné. A tak měna papírová, z deficitu vzniknuvši, sama jen zas deficity plodí.

Náprava měny.

Náprava měny, porušené způsobem právě naznačeným, neboli t. zv. regulace valuty, vzniká způsobem rozmanitým:

I. Byla-li emise peněz papírových příliš přemrštěná, takže konečně klesla jich směnná hodnota až na nepatrný zlomek jejich nominální hodnoty, pomohl si obchod někdy právě tím, že jich prostě přestal užívat (ve Spoj. Státech Severoamer. v 18 stol., když vydáno ve válce za osvobození od nadvlády anglické přes 200 mill. dollarů v penězích papírových).

II. V jiných, hlavně starších případech, provedla se náprava měny t. zv. devalací z á k o n n o u, t. j. stát, aby ukončil zmatky, snížil nominální hodnotu peněz papírových asi na obnos přibližně

*

přiměřený průměrnému stavu ažia v době poslední, při čemž buď za nové nesměnitelné peníze papírové nebo hned za kov, resp. za směnitelné papíry (na př. bankovky) je vyměnil. V prvním případě nezabrání se vždy zmatkům. Příkl. assignáty francouzské, vydané prvou republikou až do obnosu 45 miliard, proměněny r. 1796 zákonnou devaluací za nové t. zv. mandaty teritoriální, jež na konec klesly v úplnou bezcennost. Rakouské t. zv. bankocetle, vydané od státu v l. 1762—1810, nejprve směnitelné, pak nesměnitelné. Ažio objevilo se r. 1799 a stouplo do r. 1810 až na 800‰, když byla emise bankocetlí vzrostla na 1060 mill. zl. Roku 1811 patentem ze dne 20. února zaměněny bankocetle 5 : 1 za nové listy (směnné = Einlösungsscheine, „šajny“ neb t. zv. vídeňská měna). I ony, byvše dále rozmnoženy, opět dostaly vysoké ažio, až je stát nově zřízenou „bankou národní“ (1816) vzal z oběhu opětnou devaluací zákonnou poměrem 250 (v šajnech) za 100 (v mincích neb směnitelných bankovkách). Sem náleží též ruská devaluace zákonná z r. 1839, resp. 1843 poměrem 350 : 100. Při devaluaci zákonně tím způsobem provedené potřebí jest ustanoviti zároveň zákonný kurs pro budoucí splácení pohledávek soukromých, vzniklých již v době, kdy ještě ažio nebylo nebo nebylo tak vysoké. Tak stalo se v Rakousku zvláštní tabellou k patentu z 20. února 1811 přidanou.

III. Kde ještě podobný pokles hodnoty nenastal, úprava měny provede se výměnou starých peněz papírových za kov „al pari“, ku kterémuž cíli po případě, trvá-li ještě nějaké ažio, napřed uměle al pari se přivedou. Tak v Anglii v letech 1819—22 provedena náprava měny tím, že bankovky počaly se napřed vyměňovati s ažiem na kov, kteréžto ažio postupně se snižovalo, až i ve skutečnosti zmizelo a další výměna al pari (dle hodnoty nominální) mohla se prováděti. Spojené Obce Severoamerické odstranily r. 1879 papírovou měnu tím, že nashromáždivše značný fond drahého kovu, prohlásily od 1. ledna udaného roku své státovky za směnitelné. Obecenstvo výměny ani nežádalo, spokojivši se s možností výměny. Francie, vypůjčivši si r. 1871 za války s Německem od banky francouzské bezmála 1½ miliardy franků a davši bance za to právo nesměnitelnosti, odstranila papírovou měnu tím, že řadou let pravidelnými annuitami do rozpočtu danými od r. 1873—1878 bance dluh splatila a pak nesměnitelnost odstranila. Itálie, uvržena byvši válkami na dráhu

papírových peněz (papírové měny), odstranila je r. 1883 tím, že půjčkou zahraniční opatřila si drahý kov, za který t. zv. cedule konsorciální (od zvláštního konsorcia bankovního jménem státu vydávané) zaměnila až na obnos 340 mill. lir, které v podobě směnitelných státovek v oběhu zůstaly.

I nejnovější rakousko-uherská náprava měnová pohybuje se v podobných kolejích. V ní sluší rozeznávatí dvojí moment:

1. Změnu kovového základu měny uvedením zlaté mince (korunové) do naší měnové soustavy. Tato se provedla tím způsobem, že se obsah zlata nové jednotky mincovní (koruny) ustanovil podle průměrné ceny, kterou měl zlatý rakouský v letech 1879–1891 v zahraničních mincích zlatých nebo směnkách na ně znějících (tak povstal obsah koruny = 0,30478 gr. zlata ryzího).

2. Zároveň odstranění měny papírové, a to al pari, za kterýmž účelem opatřeno bylo zlato zápůjčkami, aby mohly býti odstraněny státovky. I byly „staženy“ v ten způsob, že se vzaly z oběhu, když při platech státním kasám jimi bylo placeno, dále tím, že banka Rakousko-uherská je sbírala, když se jimi platilo jí, a odevzdávala státu. Stát dal si je zatím od banky vyměnití za bankovky a za tutéž sumu ukládal u ní mince nové soustavy, ražené ze zlata zápůjčkami opatřeného. V určitém momentu měla pak býti prohlášena závaznost výplaty kovem. (Zdrželo se následkem zmatků parlamentárních.)

Poznámka. I tenkrát, když stát jen státovky s nuceným oběhem značnou měrou vydá, musí zpravidla též těm bankám cedulovým, od kterých si nic právě nevypůjčil, dáti právo nesměnitelnosti bankovek za drahý kov, poněvadž by nedovedly uchrániti svoje kovové zásoby (úhradu kovovou; viz níže o bance cedulové) před náhlým návalem svých bankovek k výměně presentovaných (tak r. 1862 ve Spojených Státech Severoamerických).